

PODÍL SPOLKŮ NA KULTURNÍM ŽIVOTĚ V HRADCI KRÁLOVÉ V 60. - 80. LETECH 19. STOLETÍ

Věra DOLEŽALOVÁ

O problematice spolkového života 19. století bylo napsáno již mnoho studií, zabývajících se organizační základnou, jejich právní podstatou i jejich přesnou klasifikací, ale dílčích studií, týkajících se vlastního spolkového života jednotlivých měst a obcí regionu, se nedostává. Tento příspěvek nemapuje zmíněný fenomén v celém jeho rozsahu, zabývá se pouze jeho začátky spadajícími do 60.-80. let 19. stol.

Rozvoj spolkového života byl umožněn na základě vydání všeobecného zákona o spolcích z 15. listopadu 1867, č. 134 ř. z. Vycházel z již existujících zákonů,¹⁾ upravoval jen některé vztahy. Není zapotřebí zabývat se zde vývojem spolkového práva,²⁾ ale objasněme si pojem spolek. Je to dobrovolné spojení několika osob v jeden celek, reprezentující samostatnou právnickou osobnost, k dosažení některého životního účelu. Jednotlivé osoby se stávají jeho členy bez ohledu na majetkové vlastnictví. Jeho vnitřní poměry byly upravovány zvláštními písemnými pravidly zvanými *stanovy*, bez těchto usnesení spolek neexistoval. Podle spolkového zákona z r. 1867 stačilo ke vzniku spolku pouhé oznámení jeho zakladatelů o zahájení činnosti zemské vládě před jejím započítím. K oznámení musely být přiloženy

1) První všeobecnou právní normou týkající se spolkového života byl dekret dvorské kanceláře z 19. října 1843. O petičním právu a právu tvořit spolky se zmiňovala ústava z 25. dubna 1848 v §22. Další císařský patent (tzv. prozatímní spolkový zákon), upravující spolčovací a shromažďovací právo byl vydán 17. března 1849. Skutečný spolkový zákon byl vydán až 26. listopadu 1852. Vycházel z principu, že ke vzniku spolku je zapotřebí výslovného povolení (koncese) státní správy; podrobně in Janák J.: Spolky v českých zemích do roku 1951, FFMÚ Brno 1993, s. 60-64.

2) Tamtéž, s. 60-72.

stanovy v pěti provedeních.³⁾ Po uplynutí stanovené lhůty (čtyři týdny), ve které mohlo být utvoření spolku zakázáno, měli zakladatelé svolat valnou hromadu, na které se spolek konstituoval, tzn. zvolil si spolkové statutární orgány. Představenstvo spolků mělo povinnost informovat úřad (ministerstvo vnitra a tzv. spolkovou komisi) o každé sebemenší změně stanov a o rozejití se spolku. Proti zákazu spolku bylo možno stěžovat si v šedesátidenní lhůtě na ministerstvu vnitra a dále pak do čtrnácti dnů u říšského soudu ve Vídni. Existovaly zde dva závažné důvody, z nichž bylo možno spolek zakázat a to pokud byl jeho účel v rozporu s právem, nebo když se spolek zdál být státu nebezpečným.

V Hradci Králové působilo v uvedeném časovém rozmezí přibližně třicet spolků různého zaměření. Co se týče náplně jejich činnosti, byla velmi různorodá. Nacházely se mezi nimi spolky kulturní, dobročinné, podpůrné, záložní, sportovní, náboženské aj. Chronologicky po sobě následují takto:

- 1848 - Čtenářský spolek - Kasino
- 1858 - Spořitelna
- 1859 - Königgrätzer Männer Gesangsverein, neboli Slavjan
- 1862 - Jednota záložná
- 1863 - Česká hedvábnická jednota
 - Jednota k opravení katedrálního chrámu Páně Kralohradeckého
- 1866 - Tělocvičná jednota Sokol
- 1868 - Jednota divadelních ochotníků
 - Živnostensko - čtenářská jednota
 - Záložní úvěrní ústav
- 1872 - Beseda
- 1873 - Funerální spolek Štola
- 1875 - Spolek vojenských vysloužilců
- 1876 - Spolek pro podporu chudých studujících
- 1878 - Dobroslav
- 1879 - Spolek šachistů

3) Ze stanov muselo být zřejmé: účel spolku (obecně), prostředky k jeho dosažení (činnost konkrétněji, jakým způsobem si spolek zajistí prostředky k sledování vytyčeného úkolu), způsob utvoření a obnovení spolku, sídlo spolku, druh členství, práva a povinnosti členů spolku, způsob a podmínky jejich přijetí, orgány spolkové správy (např. valná hromada, výbor, kontrolní komise apod.), jejich složení a funkce (i jednotliví funkcionáři), zastoupení spolku navenek, náležitosti týkající se platných usnesení, záležitosti finančních a hmotných příjmů a s tím související způsob zapravování výloh, způsob urovnávání sporů, ustanovení o rozpuštění spolku, zániku členství, o naložení se spolkovým jměním v případě jeho rozchodu.

- Jednota bohoslovců královéhradeckých
- 1880 - Spolek paní Červeného kříže
- 1882 - Spořitelní a záložní družstvo první jednoty úředníků mocnářství rakouského
- 1883 - Dobročinný komitét dam
 - Spolek sv. Vincence z Pauly
 - Ústřední matice školská - místní odbor
 - Spolek mláďenců Svornost
 - Remeslnická beseda
- 1884 - Občanský klub
- 1885 - Okrašlovací spolek
 - Spolek českých stenografů
- 1886 - Národní jednota severočeská
- 1888 - Dámský odbor Ústřední matice školské
 - Jednota českých střelců⁴⁾

Organizačně se od sebe nijak nelišily, všechny (dříve nebo později) vycházely z již zmíněného zákona o spolčování z r. 1867. Převážná většina z nich vznikla samozřejmě až po jeho vydání. Zajímavé je, že z celkového počtu jich bylo pouze devět, které se byly schopné podílet na společenském životě města, z toho jen šest bylo ryze kulturně zaměřených (tj. spolky, které dosahovaly svého účelu pořádáním různých koncertů, hudebně - deklamačních akademií a jiných akcí: Čtenářský spolek - Kasino, Slavjan, Jednota divadelních ochotníků, Živnostensko - čtenářská jednota, Beseda, Dobroslav), jeden tělovýchovný (Sokol) a dva dobročinné (Spolek pro podporu chudých studujících a Dobročinný komitét dam). Poslední tři jmenované spolky neměly sice pořádání kulturních akcí jako náplň své činnosti, ale byl to jeden z prostředků k dosažení a naplnění spolkového účelu.

Pro rozvoj spolkového života měl Hradec Králové velmi dobré předpoklady jednak z doby nedávno minulé (přítomnost osobností, jako byli Jan Hostivít Pospíšil (1808-1868), Václav Kliment Klicpera (1819-1846), Josef Chmela (1820-1847), Josef Liboslav Ziegler (1817-1825)), tak i v době jeho nástupu v 60. - 80. letech. Přestože byl Hradec Králové v tomto období stále

4) Kromě zde zmíněných spolků působily v Hradci Králové náboženské spolky a bratrstva: Bratrstvo neb sjednocení Leopoldinské, Svíce Pána Ježíše, Bratrstvo živého růžence, Bratrstvo sv. Cyrila a Methoda, Spolek křesťanských matek, Bratrstvo sv. Michala archanděla, Bratrstvo k uctění nejsvětějšího srdce P. Ježíše a P. Marie, Bratrstvo třetího řádu sv. Františka, Jednota ustavičného klanění se nejsv. svátosti oltární, Jednota sv. dětství - Státní okresní archiv Hradec Králové (dále jen SOA HK), fond HK-F, kn. č. 25, inv. č. 3.

vojenskou pevností a němečtí důstojníci a vojáci tvořili nezanedbatelnou složku obyvatelstva, zůstal ve své podstatě i nadále městem českým, v 2. polovině 19. stol. převažoval český živel i v městském zastupitelstvu. V obecních volbách v roce 1851 byl zvolen starostou Ignác Lhotský, měšťan a profesor hospodářství na bohosloveckém ústavu, od roku 1864 zastával tuto funkci Karel Collino,⁵⁾ muž, v němž nacházely hradecké spolky pro svou činnost významnou oporu.

Následující přehled podává stručnou charakteristiku devíti výše zmíněných „kulturních“ spolků, které podle mého názoru měly největší podíl na společenském životě města. Z celkového počtu to není mnoho, ale i tyto instituce dokázaly vytvořit poměrně bohatý kulturní obraz města.

Čtenářský spolek - Kasino

Tento první královéhradecký spolek byl založen na začátku července 1848 z iniciativy O. Ládmána, J. Füllekyho, J. H. Pospíšila, F. Fedenhauera a dalších. Revoluční rok 1848 proběhl sice v Hradci Králové bez závažnějších konfliktů, ovšem hradecká veřejnost současné dění sledovala se zájmem, proto byla v Hromádkově síni v domě č. 89 zřízena veřejná čítárna.⁶⁾ Spolek, jehož posláním mělo být šíření osvěty, nabízel svým členům několik českých časopisů a novin a celou řadu cizojazyčných. Členem se mohl stát každý, kdo zaplatil měsíční příspěvek 30 kr. Scházeli se několikrát týdně, aby si přečetli noviny, prodiskutovali nové události, pořádány byly i různé akademie a taneční zábavy. Spolek byl svou podstatou utrakvistický, přestože původním záměrem zakladatelů bylo „posilovat národní cit zábavou a společenským stykem“.⁷⁾ Jelikož se ale neuzavíral němčině, brzy tvořili podstatnou část členské základny důstojníci a vojáci pevnostní posádky.⁸⁾

5) Karel Collino (1818-1892) působil v městském zastupitelstvu od r. 1851. Svě mládí prožil v Hradci, byl žákem Klicpery, v 30. letech hrával s ochotníky divadlo. Za dobu jeho úřadování nastala ve městě řada změn: od r. 1869 bylo osvětleno plynem, byla postavena budova reálné školy, městské muzeum, divadlo, tělocvična Sokola. V r. 1885 ze zdravotních důvodů na svou funkci rezignoval. Za své zásluhy byl jmenován čestným členem zastupitelstva. Sám se také aktivně účastnil společenského života - byl členem Sokola, Besedy a Národní jednoty severočeské, Spolku pro podporu chudých studujících a čestným členem Spolku vojenských vysloužilců. Jeho manželka se angažovala v Dobročinném komitétu dam, podílela se na zhotovení praporů mnoha spolků, SOA HK, HK - MÚ, kn. č. 226, inv. č. 4, HK-MÚ, kn. č. 226, inv. č. 515.

6) SOA HK, HK - MÚ, kn. č. 226, inv. č. 515.

7) Srovnej Mikulka, J.: Dějiny Hradce Králové do roku 1850 II./2, HK 1995.

8) Na podzim 1848 mělo Kasino 176 členů, z toho 80 vojáků a důstojníků, viz Drašarová, E.: Společenský život v Čechách v období neoabsolutismu - spolky padesátých let 19. století, *Paginatae historiae, Sborník státního ústředního archivu v Praze*, 0/1992, s. 140.

Spory, které z tohoto složení povstávaly, se projevovaly spíše ve vnitřních záležitostech (např. při volbách představenstva, v otázkách odebrání časopisů apod.), než navenek. Vůči ostatním spolkům zaujímal neutrální stanovisko, veřejného života města se příliš neúčastnil. Postupem času zůstala jeho faktická činnost omezena na klubová setkání, přátelské večery a taneční zábavy. Poté, co bylo rozhodnuto o bourání hradeb, začal Čtenářský spolek postupně ztrácet svou členskou základnu, neboť vojenské posádky byly z hradecké pevnosti postupně odvolávány. V roce 1891 se spolek po delším období nečinnosti rozešel.⁹⁾

Königrätzer Männer Gesangsverein, neboli Slavjan

Vznikl v roce 1859 jako německý Königrätzer Männer Gesangsverein, ačkoli byla mezi zpěváky převaha Čechů (20 z celkového počtu 26), i dirigentem byl Čech, Václav Styblík.¹⁰⁾ V prvních stanovách z r. 1859 si za cíl vytknul založit kvarteto a pěstovat mužský sborový zpěv, ve stanovách z r. 1881¹¹⁾ se mluví již o pěstování mužského i smíšeného zpěvu československého, z čehož je vidět výrazný vlastenecký posun. V r. 1861 je poprvé zmíněn v městské kronice,¹²⁾ kde se o něm hovoří již jako o Slavjanu, od roku 1862 jsou všechny spolkové zprávy a programy koncertů psány česky.¹³⁾ V témže roce, dne 5. 10. byl vysvěcen spolkový prapor. Svěcení praporu byla pro každý spolek významná událost. Často několik měsíců předem se vybíraly finanční příspěvky nejen mezi členy, ale i od obyvatel města, následovalo shánění látky a ozdobných trásní. Prapor, na kterém byl vyšíto nebo vymalován spolkový znak,¹⁴⁾ ve většině případů zhotovovaly

9) Z činnosti spolku se v SOA HK nedochovly žádné prameny, zmiňuje se o něm jen městská kronika - HK-MÚ, kn. č. 226, inv. č. 515, další dílčí informace lze získat z materiálů fondů ostatních hradeckých spolků, popř. z dobových tiskovin (Polabský Slovan aj.).

10) Václav Styblík - učitel na hlavní škole, po vzniku učitelského ústavu zde do r. 1870 externě vyučoval hudbě a vedl pěvecký sbor, poté přešel na gymnázium. Když se v r. 1870 osamostatnil učitelský ústav a reálná škola, stal se ředitelem obecné školy chlapecké. Byl jednou z nejvýznamnějších osobností hradeckého kulturního života, byl mj. členem Besedy, Sokola a Spolku pro podporu chudých studujících. Pěvecký spolek Slavjan vedl od jeho založení až do roku 1882, kdy se své funkce ze zdravotních důvodů vzdal. Za svou dlouhodobou práci a zásluhy byl jmenován 22.4.1882 čestným členem.

11) Oboje stanovy viz SOA HK, HK-Sl, kart. č. 1, inv. č. 12.

12) Účinkoval 2.3.1861 při slavnostním předání železného kříže hradeckému biskupovi Karlu Hanlovi, viz SOA HK, HK-MÚ, kn. č. 226.

13) SOA HK, HK-Sl, kart. č. 1, inv. č. 13, 14.

14) Na jedné straně byl vymalován sv. Václav v bílém poli, na druhé straně státní znak v poli červeném. Autorem je akademický malíř Jan Klemens, který byl rovněž členem spolku. V. F. Červený věnoval spolku kovovou žerd' s lyrou,

manželky členů spolku. Byl-li spolek významnější, podílely se často na něm i manželky členů městského zastupitelstva. Každý spolek měl rovněž své heslo, v případě Slavjana znělo: „Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti“ a bylo převzato od pražského Hlaholu. Obřad svěcení praporu probíhal za veliké slávy, přítomno bylo veškeré sympatizující obyvatelstvo, do města zavítaly i spřízněné spolky, např. Ratibor z Hořic.

Členská základna pěveckého spolku Slavjan byla poměrně široká - na prezenčních listinách¹⁵⁾ se objevují učitelé, řemeslníci, živnostníci, obchodníci dokonce i členové městské rady. Výkonným členem se mohl stát každý, kdo měl hudební nadání a zaplatil zápisné ve výši 1 zl. Měsíční příspěvky členové neplatili, ale byli povinni vystupovat na spolkem pořádaných veřejných produkcích a pravidelně (1x týdně) docházet na zkoušky, kde probíhal nácvik skladeb. Kromě zkoušek a veřejných koncertů pořádal Slavjan pěvecké a taneční zábavy, pěvecké výlety, pravidelně účinkoval při akcích pořádaných obecním zastupitelstvem¹⁶⁾ i při významnějších církevních obřadech. Většinu výtěžků z koncertů věnoval na dobročinné účely: chudým studentům, postiženým povodní nebo požárem, vdovám a sirotkům, ale i na národní účely, např. Národnímu divadlu, Ústřední matici školské, značnou částkou přispěl i na opravu chrámu sv. Ducha, na stavbu nového hradeckého divadla, na Rudolfinum - ústav pro hluchoněmé, aj.¹⁷⁾ S místními hradeckými spolky měl dobré vztahy, přátelské styky udržoval i s okolními a vzdálenějšími spolky,¹⁸⁾ angažoval se v mnoha národních akcích, např. za postavení národního spolkového domu, byl jedním z iniciátorů založení fondu na podporu vdovy po skladateli Tovačovském, hned v prvních letech svého působení (1861) přišel s návrhem na zlepšení finanční situace začínajících skladatelů, který ovšem pro závažné nedostatky nakonec nebyl realizován.¹⁹⁾

zlatník Karel Bitterlich st. drahokamy, které jsou v ní zasazeny, viz SOA HK, HK-SI, kn. č. 1, inv. č. 1, kart. č. 1, inv. č. 13 a HK-F, kn. č. 26, inv. č. 4.

15) SOA HK, HK-SI, kn. č. 5-8, inv. č. 5-8, kn. č. 9, inv. č. 9.

16) Např. při příležitosti návštěvy císaře Františka Josefa v Hradci Králové, poprvé dne 4.11.1866, kdy císař navštívil město při své cestě po válkou zničených krajích, poté 9.6.1880, při položení základního kamene k městské plynárně (23.5.1869), při odhalení pamětní desky J. L. Zieglerovi, dále při příležitostech vydání císařských diplomů, při inauguraci městského zastupitelstva a dalších příležitostech, SOA HK, HK-SI, kn. č. 2, inv. č. 2 a HK-MÚ, kn. č. 226.

17) SOA HK, HK-SI, kart. č. 1, inv. č. 13, 16.

18) Např. s Besedou brněnskou, s Žerotínem z Olomouce, Ratiborem z Hořic, Bořivojem z Lomnice, Jizeranem ze Semil, s Českou besedou v Liberci, s Otakarem z Vysokého Mýta a dalšími, viz SOA HK, HK-SI, kart. č. 1, inv. č. 16.

19) Viz pozn. č. 13.

Na hradecké scéně působil Slavjan s přestávkami 45 let. Do 70. let byla jeho činnost soustavná, ve svém působení dosahoval velmi obdivuhodných výsledků.²⁰⁾ V r. 1871 Slavjan přestal vyvíjet pravidelnou činnost.²¹⁾ Do r. 1875 se ještě spoluúčastnil některých akcí pořádaných městskou radou nebo jinými hradeckými spolky, poté se až do r. 1879 odmíchl úplně. Tato přestávka byla způsobena nejen nepříznivými hospodářskými a společenskými poměry, ale především špatným přístupem mnoha členů k spolkovým povinnostem a záležitostem. Z tohoto důvodu začal ředitel Styblík věnovat více pořádání pěveckých a hudebních zábav v nově vzniklé Besedě (viz dále). Slavjan v této době nebyl schopen vystupovat vlastními silami, ale jen ve spolupráci s dalším pěveckým tělesem, např. se sborem studentů gymnázia, bohoslovců nebo učitelského ústavu. Soustavnější činnost byla obnovena až v r. 1881, v souvislosti s připravovaným sjezdem slovanských pěveckých spolků, který pořádal pražský Hlahol. Sjezd měl být výzvou pro české spolky, aby obnovily svou mnohde upadající činnost, což bylo v případě Slavjanu aktuální - v únoru 1882 žádala většina členů, aby se spolek na sjezd přihlásil a začalo se opět s pravidelnou přípravou. V této době byl ředitel Styblík dlouhodobě nemocen, často jej zastupoval František Hoznerek, který posléze převzal i ředitelskou funkci. Po r. 1881 se ve Slavjanu začíná objevovat skupina ženských hlasů, což značně rozšířilo repertoárové možnosti sboru.²²⁾ Vrcholem činnosti spolku bylo nastudování Dvořákových skladeb „Stabat Mater“ a „Svatební košile“. Kántáta „Stabat Mater“ byla provedena společně se zpěváky gymnázia 28. a 29. března 1885, krátce po otevření nového hradeckého divadla. Velký úspěch, s kterým se toto provedení setkal podnítil spolek nastudovat další Dvořákovu dílo - oratorium „Svatební košile“, jehož provedení se v dubnu 1886 za dirigentským pultem zúčastnil sám Antonín Dvořák.²³⁾

20) První veřejnou produkcí uskutečnil již 24.5.1859, v květnu 1860 se zúčastnil prvního sjezdu pěveckých jednot v Čechách, který se konal v Sedmihorkách, o rok později se účastnil v pořadí již druhého sjezdu v Teplících, kde získal 2. cenu (v konkurenci s 18 sbory), viz SOA HK, HK-SI, kn. č. 1, inv. č. 1, HK - F, kn. č. 26, inv. č. 4.

21) Od r. 1871 do r. 1880 chybí ve spolkové knize jakékoli zápisy o činnosti, SOA HK, HK-SI, kn. č. 3, inv. č. 3.

22) V repertoáru měl Slavjan kromě Dvořákových skladeb i díla Smetany, Tovačovského, Křížkovského, Hniličky, Zvonaře, Procházky, Krejčího, Bendla, Škroupa, Pivody, ze světových autorů zde nacházíme např. Haydna, Beethovena, Cherubiniho, Wagnera - SOA HK, HK-SI, kn. č. 9, inv. č. 9.

23) Na skladatelovo výslovné přání byli do sólových partů obsazeni Hugo a Eduard Krtičkové, komorní pěvci z Prahy a Emma Veselá z Chrudimi (SOA HK, HK - SI, kart. č. 1, inv. č. 16), ve sboru účinkovalo asi 200 zpěváků (kromě členů Slavjana vypomáhali ve sboru studenti gymnázia, učitelského ústavu,

O koncertu se vyjádřil velmi pochvalně a slíbil, že do Hradce znovu přijede. Jeho návštěva se ale již neopakovala. V prosinci roku 1889 ještě Slavjan spoluúčinkoval s Filharmonickou jednotou při provedení skladby Karla Bendla „Švanda dudák“, kterému byl autor přítomen,²⁴⁾ ale od 90. let jeho činnost pozvolna upadala. Po odchodu ředitele Styblika a rezignaci F. Hoznorka (v r. 1888) chyběla spolku osobnost,²⁵⁾ která by dokázala sbor stmelit pod svým vedením, navíc Slavjanu odlákala některé síly Beseda, která se od konce 70. let stále více snažila uplatnit v pěvecké oblasti. Rovněž skutečnost, že Slavjan nikdy neměl vlastní spolkovou místnost, ve které by se scházel ke společným zkouškám²⁶⁾ napomohla tomu, že se spolek roku 1904 rozpadl.

Tělocvičná jednota Sokol

Hradecká jednota je jednou z nejstarších organizací v Čechách, byla založena v lednu 1866. U jejího zrodu stáli JUC. V. Petříček, JUC. Moric Lhotský, J. Mikš, A. Preittenberg a J. Pfeifer.²⁷⁾ Členem se mohl stát každý, kdo zaplatil příspěvek a zavázal se pravidelně navštěvovat cvičení. Výše příspěvku nebyla nijak vysoká, činný člen zaplatil zápisné 50 kr., výše měsíčních příspěvků činila 40 kr.²⁸⁾ Stav členů Sokola se v uvedeném časovém rozmezí se pohyboval kolem 150, co se týče sociální skladby členské základny, byla nejširší ze všech hradeckých spolků.²⁹⁾ Povinností každého bylo opatřit si sokolský stejnokroj. Někteří si jej pořizovali na splátky, chud-

reálných škol a zpěváci katedrálního sboru), orchestrální doprovod zajistily vojenské kapely zdejší posádky c. k. 18. a 74. řadového pluku, SOA HK, HK-Sl, kart. č. 1, inv. č. 13, 14, 16, kn. č. 4, inv. č. 4.

24) SOA HK, HK-Sl, kartón č. 1, inv. č. 16.

25) Nástupcem F. Hoznorka v ředitelské funkci se stal Jan Nep. Wunsch, ředitel kůru v chrámu sv. Ducha (viz pozn. č. 62), HK-Sl, kn. č. 7-8, inv. č. 7-8.

26) Jenom v letech 1879-1889 vystřídal 5 míst: zadní místnost v přízemí chlapecké školy, spolkové místnosti Besedy, tělocvičnu Sokola, místnosti vyšší dívčí školy a tělocvičnu obecné školy, sál ke koncertním a tanečním zábavám si vypůjčoval od Besedy nebo od Čtenářského spolku.

27) SOA HK, HK-SKL, kn. č. 1, inv. č. 13.

28) SOA HK, HK-SKL, kart. č. 1, inv. č. 5.

29) Zastoupení členů v Sokolu podle sociálního stavu (údaj z r. 1881): 1 biskup, 4 kanovníci a kněží, 35 domácích pánů, 2 veřejné ústavy, 28 obchodníků, 14 úředníků, 13 hostinských, 12 obuvníků, 9 nástrojařů, 8 advokátů, právníků a lékařů, 7 malířů, 7 krejčích, 4 továrníků, 5 truhlářů, 3 profesori a učitelé, 3 klempíři, 3 pekaři atd., SOA HK, HK-SKL, kart. č. 1, inv. č. 4.

ším členům jednota přispěla; pro své členy Sokol působil také trochu jako podpůrná organizace.³⁰⁾

Prvním starostou byl zvolen Václav František Červený,³¹⁾ po něm krátce působil v této funkci radní R. Riedl, od roku 1868 nastoupil Jan Lorenc. Jeho zásluhou začala jednota prospívat; v r. 1870 se začalo s pravidelnými hasičskými cvičeními, v roce 1872 byl zřízen hasičský odbor. Přihlásit se mohl každý činný člen, který se sám rozhodl, ale na veliteli bylo ponecháno, aby posoudil tělesnou způsobilost žadatele a na základě toho jej přijal, nebo nepřijal. Každý se vstupem dobrovolně zavázal k neomezené poslušnosti veliteli a musel navštěvovat pravidelně cvičení, která sloužila k upevnění zdatnosti. Na všechna cvičení i k požáru se členové hasičského odboru museli dostavit ve stejnokroji a v plné výzbroji, jinak nemohla být počítána jejich přítomnost.³²⁾ Kdo zanedbal čtyři po sobě jdoucí cvičení, byl vyloučen. Po Lorencově smrti v březnu 1873 se vedení spolku opět ujal V. F. Červený (1874-1875), po něm nastoupil krátce Jan Vacek, v r. 1878 byl zvolen starostou Jaroslav Červený.³³⁾

Kromě pravidelných cvičení pořádal Sokol pro své členy různé společenské a hudební zábavy, taneční večery, výlety, účastnil se rovněž slavností pořádaných zastupitelstvem nebo jinými hradeckými spolky, na kte-

30) Členové, kteří potřebovali, byli podporováni v nemoci, spolek přispíval na živobytí chudým vdovám po bratřech Sokolech, podporoval nadané děti chudých členů na studiích, každoročně členy pojišťoval u společnosti Asekuracive Generali, která v případě úrazu vzniklém při cvičení vyplácela postiženému peněžní částku, SOA HK, HK-SKL, kart. č. 2, inv. č. 19.

31) Václav František Červený se usadil v Hradci Králové v r. 1842 a založil zde továrnu na plechové nástroje, která si brzy získala světovou pověst. Na mnoha mezinárodních výstavách obdržel ta nejlepší ocenění. Jeho továrna zásobovala rakouskou a německou armádu, dále pak vojenské kapely holandské, španělské, švédské, švýcarské, portugalské, rumunské, bulharské i ruské. Za své zásluhy získal mnohá ocenění nejen v rakouské monarchii (r. 1863 dostal zlatou medaili saského řádu Albertova od c. k. státního ministerstva za vysoká ocenění, která získal na všeobecné výstavě průmyslových a uměleckých věcí v Londýně), ale i od ruského cara Alexandra, od pruského krále a dalších (viz SOA HK, HK-SKL, kart. č. 2, inv. č. 16). Tento muž působil dlouhá léta v obecním zastupitelstvu a také se bohatě podílel na společenském životě ve městě. Ve funkci starosty Sokola působil krátce v roce 1866 (po válce z osobních důvodů své funkce vzdal), poté ještě v letech 1874-1878, kromě toho byl starostou Jednoty záložné, čestným členem Živnostensko - čtenářské jednoty, protektorem Jednoty divadelních ochotníků, členem Besedy a čestným členem Spolku vojenských vysloužilců. U svých spoluobčanů byl velmi vážen pro své češství a ušlechtilost.

32) SOA HK, HK-SKL, kart. č. 1, inv. č. 5.

33) Syn V. F. Červeného.

rych často spoluúčinkoval, i akcí pořádaných jinými sokolskými spolky³⁴⁾ (např. sokolských sletů, svěcení praporů³⁵⁾ nových sokolských jednot, apod.).

Podobně jako ostatní spolky přispíval Sokol ze svých získaných prostředků na dobročinné účely:³⁶⁾ přispěl např. na stavbu hradeckého divadla, po katastrofě Národního divadla se přihlásil za zakládajícího člena sboru pro jeho znovuzřízení. Výši své sbírky se zařadil na 1. místo jak mezi hradeckými spolky, tak i mezi všemi venkovskými sokolskými jednotami.

Od počátku své činnosti se hradecký Sokol potýkal se stejnými problémy jako většina ostatních spolků - s absencí tělocvičny.³⁷⁾ Z toho důvodu vznesl starosta Jaroslav Červený v roce 1881 návrh, aby si jednota pořídila vlastní. Městské zastupitelstvo vyšlo této snaze vstříc a věnovalo Sokolu starou sladovnu na Malém náměstí a povolilo na stavbu částečnou půjčku, zbytek nákladů měla nést jednota.³⁸⁾ V této situaci pomohl V. F. Červený, který vymohl jednotě půjčku u Spořitelny ve výši 1000 zl. Při příležitosti slavnostního otevření a předání tělocvičny, které proběhlo 2.-4. 8. 1884, byl do Hradce Králové svolán sokolský sjezd.³⁹⁾ Zúčastnilo se jej 35 sokolských jednot s 20 prapory, přítomny byly rovněž všechny hradecké spolky. Konal se slavnostní průvod městem, veřejná cvičení všech zúčastněných jednot a večer ples a sokolský večer. Na sjezdu také poprvé zazněl návrh na vytvoření sokolské župy. Schůze všech potencionálních členů byla svolána na 24. 8. 1884 do Hradce Králové, kde byly schváleny stanovy. Poté, co bylo ještě doplněno sídlo župy - Hradec Králové (na valné hromadě 22.3.1885), byly stanovy místopředsedstvím potvrzeny a Sokolská župa východních Čech začala se svou činností.

Nová budova nesloužila jen členům Sokola, často si ji půjčovaly i ostatní spolky: k plesům, zábavám, v roce 1884 zde pravidelně zkoušel Slavjan, po jistou dobu zde našla útočiště i Jednota divadelních ochotníků. Sokol byl jedním z mála hradeckých spolků, kterým se podařilo úspěšně vyřešit ožehavou otázku spolkových místností. Tato skutečnost byla dobrým před-

34) SOA HK, HK-SKL, kart. č. 1, inv. č. 4, 6, 15.

35) Svěcení spolkového praporu proběhlo 22. srpna 1869. Z iniciativy manželek členů královéhradeckého Sokola vznikla kniha korespondencí, týkající se jeho pořizování, kterou obstarával převážně V. F. Červený - viz SOA HK, HK-SKL, kartón č. 1, inv. č. 15.

36) SOA HK, HK-SKL, kart. č. 2, inv. č. 19.

37) Např. v r. 1868 užíval místnosti městské Střelnice na Pražském předměstí, cvičilo se i v městském divadle, od r. 1874 v tělocvičně nově vystavěné reálné školy.

38) SOA HK, HK-F, kn. č. 26, inv. č. 4.

39) SOA HK, HK-SKL, kart. č. 1, inv. č. 6, 15, kart. č. 2, inv. č. 22.

pokladem pro jeho další rozvoj. V roce 1887 byla při Sokole založena Filharmonická jednota,⁴⁰⁾ čímž město konečně získalo svůj stálý orchestr.⁴¹⁾ Již následujícího roku pozvala k hostování houslistu Františka Ondříčka, v r. 1889 uspořádala společně se Slavjanem Bendlův večer, kde byl skladatel přítomen a na němž zaznělo dílo „Švanda dudák“.⁴²⁾ Přestože byl Sokol svým zaměřením spolek tělovýchovný, jeho působení na hradecké kulturní scéně nebylo zanedbatelné.

Jednota divadelních ochotníků

Její založením bylo navázáno na dlouhou tradici, která měla kořeny již v 17. století. Vznikla v roce 1868 z iniciativy Ladislava Pospíšila⁴³⁾ a Adolfa Preittenberga,⁴⁴⁾ kteří chtěli oživit odkaz Václava Klimenta Klicpery, působícího v Hradci Králové v letech 1819-1846, který zde založil společně s Janem Hostivitem Pospíšilem, Josefem Liboslavem Zieglerem, prof. Chmelou a svou ženou Ninou Švamberkovou ochotnickou společnost.⁴⁵⁾ Na repertoáru měla převážně české hry, v nepatrné míře i německé. Po Klicperově odchodu do Prahy činnost společnosti pozvolna ustala.⁴⁶⁾ V 50. a 60. letech mělo hradecké obyvatelstvo možnost shlédnout pouze představení kočovných divadelních společností (českých i německých). První neúspěšný pokus o založení ochotnické družiny proběhl již v roce 1861, ale k jejímu faktickému ustavení došlo až v roce 1868. Nová jednota zahájila svou činnost až v únoru r. 1869 hrou „Něžné příbuzenstvo“ od Benedixe. Ve stanovách si vytkla za cíl „pěstovati umění dramatické v řeči české a umění hudební vůbec“. Členem se mohl stát každý bezúhonný občan, kterého výbor přijal, činní členové zaplatili zápisné ve výši 1 zl. a zavázali se účinkovat při

40) SOA HK, HK-SKL, kart. č. 1, inv. č. 4.

41) Do této doby v Hradci Králové žádný stálý orchestr nepůsobil. Hudební doprovod při koncertech a akademích zajišťovaly kapely posádky vojenské pevnosti (řadových pěších pluků), které byly zrovna ve městě přítomny.

42) SOA HK, HK-SKL, kart. č. 1, inv. č. 6.

43) Ladislav Pospíšil (1820-1891), syn J. H. Pospíšila, od r. 1856 vedl otcovu tiskárnu, v 60. letech převzal i knihkupectví, prokazatelně byl členem Jednoty divadelních ochotníků a Slavjanu, viz pozn. č. 45, SOA HK, HK-SL, kn. č. 3, inv. č. 3.

44) Adolf Preittenberg (1839-1889), městský důchodník, od počátku vzniku jednoty až do své smrti v r. 1889 byl jejím ředitelem. Hlavně díky němu dosahovali ochotníci svých výběrných výsledků. Kromě toho byl členem pěveckého spolku Slavjan, často vystupoval na akademích i sólově (tenorista), byl rovněž členem Sokola a Besedy.

45) Tolman, J. V.: Padesát let ochotnické Musy v Hradci Králové (1868-1918), HK 1918, s. 9-10.

46) Ještě koncem 40. let uspořádali ochotníci ojedinelá představení, viz Polabský Slovan, 1849, roč. 2, č. 43, s. 178.

jednotou pořádaných divadelních představeních.⁴⁷⁾ Rovněž ochotníci výtežky z představení často věnovali na dobročinné, obecně prospěšné nebo národní účely⁴⁸⁾ (přispívali na chudé studenty, nezaopatřené děti, na Národní divadlo, na postavení Klicperova pomníku v Chlumci nad Cidlinou i na jiné účely), poté, co se ukázala budova U zlatého orla⁴⁹⁾ kde dosud divadlo působilo nevyhovující, i do fondu na postavení nového divadla. Tento návrh vzešel od V. F. Červeného, protektora spolku, v roce 1877 poté, co byla jednota nucena svou činnost na čas pozastavit, jelikož stávající divadlo bylo kvůli bezpečnostním opravám uzavřeno. V první fázi se tato myšlenka nesetkala s pochopením městského zastupitelstva, ani mnohých občanů.⁵⁰⁾ Druhý pokus byl již úspěšnější - v roce 1881 vydala jednota výzvu k občanům města Hradce Králové, aby se i oni zasadili o vybudování nového divadla. Tato výzva vyzněla částečně kladně, neboť byl v únoru 1882 obecním zastupitelstvem zvolen tzv. divadelní odbor, ve kterém zasedli mj. L. J. Pospíšil,⁵¹⁾ Dr. Lhotský a Jar. Červený, byla povolena půjčka na 50 000 zl. a vypsána soutěž a cena na sestavení plánu, ale protest několika zaujatých měšťanů (tzv. Spis pamětní)⁵²⁾ i tuto iniciativu zmařil. Jednota se sice vzápětí proti tomuto protestu ohradila prohlášením, kde mnohé body Spisu pamětního dementovala a jiné objasnila, bohužel, stavba nového divadla byla znovu odložena. Činnost jednoty v této době stagnovala, neboť její dosavadní působiště, dům č. 126, bylo pro ně i v důsledku neshody s majitelem uzavřeno. Ochotníci mohli tedy hrát jen v letních měsících

47) SOA HK, HK-Klicp., kart. č. 5, inv. č. 23.

48) SOA HK, HK-Klicp., kart. č. 13, inv. č. 50.

49) Dům č. 126 na Malém náměstí.

50) SOA HK, HK-Klicp., kart. č. 5, inv. č. 23, 30, dále HK-F, kn. č. 26, inv. č. 4.

51) Ladislav Jan Pospíšil (1848-1893), syn knihkupce Ladislava Pospíšila (viz pozn. č. 43), koncem 70. let převzal po otci knihkupectví, tiskárnu až v 90. letech. V r. 1880 byl zvolen do obecního zastupitelstva, r. 1884 do městské rady a r. 1885 náměstkem starosty. Jeho hlavní zásluhou zůstává zboření hradeckých hradeb. Zemřel 6. 3. 1893 raněn mrtvicí, když referoval o výsledku svého úsilí (říšský zákon o definitivním zrušení pevnosti) v městské radě. Aktivně se podílel i na hradeckém kulturním životě - byl členem Besedy, Jednoty divadelních ochotníků, Spolku pro podporu chudých studujících a čestným členem Spolku vojenských vysloužilců. Kromě již zmíněných zásluh o výstavbu nového divadla bylo z jeho podnětu zřízeno městské muzeum, pro Besedu získal místnosti zaniklého Čtenářského spolku - Kasina.

52) Vydán dne 23. 4. 1882 kde byla uvedena řada problémů (např. zadluženost města, potřeba nemocnice, útluk pro chudinu, potřeba nové kanalizace aj.), které by město mělo řešit přednostně. Jeho iniciátory byli stavitel Antonín Dobrkovský a hostinský Jindřich Mikš, SOA HK, HK-Klicp., kart. č. 5, inv. č. 30, HK-F, kn. č. 26, inv. č. 4.

v aréně,⁵³⁾ nebo hostovat v prostorách Živnostensko - čtenářské jednoty.⁵⁴⁾ V roce 1883 po dlouhých průtazích kolem stavby divadla bylo rozhodnuto upustit od nákladných plánů architekta Pasovského, který vyhrál konkurz vypsáný v roce 1882 a vystavět divadlo „prozatímní“ v menších nákladech. Tato verze byla (díky neúnavnému úsilí panů Pospíšila, Červeného, Preittenberga a dalších) na zasedání městské rady v červenci 1883 schválena a následující rok, i přes opětný protest některých občanů, byla stavba zahájena. Jednota na ni z vlastních prostředků přispěla částkou 1030 zl. 64 kr. Budova nového divadla byla slavnostně otevřena 24. března 1885 Klicperovou hrou „Eliška Přemyslovna“.⁵⁵⁾ Radost z nově otevřeného divadla ale netrvala dlouho, neboť krátce na to se objevilo mnoho závažných nedostatků (trhlina ve zdech, špatná klimatizace aj.), kvůli nimž muselo být divadlo v roce 1886 uzavřeno a architekt Weinhengst, který byl nakonec výstavbou nové budovy pověřen, je musel na své náklady dát do pořádku.⁵⁶⁾ Znovuotevření divadla proběhlo 17. prosince 1887, jednota při této příležitosti sešla „Sirotčí peníze“ od Stroupežnického a Štolbovu veselohru „All right“.

Za dvacet let svého působení sešla Jednota divadelních ochotníků něco přes sto představení,⁵⁷⁾ kde převládaly hry českých dramatiků (např. Tyl, Klicpera, Stroupežnický, Novotný aj.), velmi oblíbené byly rovněž překlady her některých světových autorů (Scribe, Mallefille aj.). Předsedou spolku byl od jeho založení až do své smrti v roce 1889 Adolf Preittenberg, který zároveň většinu představení režíroval. Po jeho smrti byl novým předsedou zvolen Theodor Peřina, dosavadní dlouholetý jednatel spolku. Přestože neměli divadelníci ve městě lehkou úlohu - v pořádání divadelních představení jim konkurovala Živnostensko - čtenářská jednota, později i spolek akademiků Dobroslav a Beseda a kromě toho ještě kočovné divadelní společnosti, které do Hradce každoročně zajížděly - dovedli si po celou dobu svého působení (až do roku 1959) udržet velký okruh svých příznivců.

53) Aréna - otevřené divadlo v přírodě, na Pražském Předměstí na Střelnici.

54) Riedlovi, majitelé domu č. 126, poté, co se nepohodli s ochotníky, nabídli jeho prostory k používání Živnostensko - čtenářské jednotě. Jednota divadelních ochotníků byla nyní paradoxně na svém dříve domácím jevišti hostem, viz pozn. č. 45, s. 25.

55) SOA HK, HK-Klicp., kn. č. 11, inv. č. 11, kart. č. 5, inv. č. 27.

56) SOA HK, HK-F, kn. č. 26, inv. č. 4.

57) SOA HK, HK-Klicp., kn. č. 11, inv. č. 11, kart. č. 5, inv. č. 27, dále viz pozn. č. 45.

Živnostensko - čtenářská jednota

Vznikla počátkem r. 1868 z podnětu krejčího Klepala, ale její faktické založení spadá až do roku 1870, jelikož měla nemalé problémy se stanovami. Byly jí několikrát vráceny k přepracování a schváleny byly až poté, co z nich byly vypuštěny všechny vlastenecké citáty.⁵⁸⁾ V době, než byl spolek oficiálně ustanoven, stál v jeho čele tzv. přípravný kroužek - V. F. Červený a Kristián Stefan.⁵⁹⁾ Tito dva muži se po první řádné valné hromadě (30.1.1870) stali prvními činiteli jednoty - V. F. Červený předsedou a Kristián Stefan jednatelem. Cílem nově založeného spolku bylo šířit mezi členy vědomosti o průmyslových a živnostenských záležitostech, povzbuzovat je v činnosti a ve vzdělávání se v průmyslových oborech, a zároveň také mezi nimi udržovat společenský život.⁶⁰⁾ K tomuto účelu pořádala jednota společné schůze, v nichž se přednášelo a diskutovalo o průmyslových a jiných záležitostech, zajišťovala pro členy časopisy, noviny a knihy, které byly půjčovány i k domácímu studiu a organizovala společné zábavy: taneční, hudební, od r. 1871 i divadelní. Divadelním ochotníkům sice vyrostl tímto v Živnostensko - čtenářské jednotě konkurent, ale reálná praxe byla taková, že jim vychovávala kvalitní dorost.⁶¹⁾ Jejich repertoár zahrnoval převážně hry méně závažného charakteru, např. jednoaktovky, komedie a frašky, ale v roce 1883 nastudovali v režii A. Preittenberga Blodkovu operu „V studni“, v roce 1885 provedli pod vedením ředitele kůru Jana Nepomuka Wünscheho⁶²⁾ Beethovenovo oratorium „Kristus na hoře Olivetské“. Výtěžky, které plynuly z těchto akcí jednota věnovala na dobročinné a národní účely: přispěla např. na zakoupení Husova rodného domku, na pomník Boženy

58) viz Tolman, J. V.: Šedesát let trvání Živnostensko - čtenářské jednoty v Hradci Králové. Příspěvky k historii spolku a kulturní historii města, HK 1929, s. 6.

59) Kristián Stefan - suspendovaný profesor gymnázia (za svou účast ve volbách r. 1866), z jeho iniciativy byla založena vyšší dívčí škola, která byla později změněna v měšťanskou, kde až do konce života vyučoval. Na sestavování stanov Živnostensko - čtenářské jednoty se podílel největší měrou.

60) SOA HK, HK-ŽČJ, kart. č. 1, inv. č. 2, srovnej Tolman, J. V., viz pozn. č. 58.

61) SOA HK, HK-Klicp, kart. č. 6, inv. č. 40, srovnej Tolman, J. V., viz pozn. č. 45, s. 27.

62) Jan Nepomuk Wünsch nastoupil místo po řediteli kůru Nešverovi, který r. 1884 odešel do Olomouce. Narodil se r. 1855 v Berouně, po studiích na varhanické škole u Skuherského působil v Unhošti, Německém Brodě, Josefově a od r. 1884 jako ředitel kůru v katedrále sv. Ducha v Hradci Králové. Skládal mše, kantáty, oratoria, sbory, sólové písně, skladby pro klavír a housle aj. Věnoval se i činnosti pedagogické - vyučoval hře na klavír a varhany a harmonii, byl výborným varhaníkem. Zemřel v r. 1950 v Berouně.

63) Viz pozn. č. 45 (s. 37) a 58 (s. 24).

Němcové v České Skalici, Matici litoměřické, na stavbu hradeckého divadla, na Národní divadlo, jako jediný z hradeckých spolků zřídila pro své členy chudobinec. Členská základna byla velmi pestrá, převažovali zde drobní živnostníci, obchodníci a řemeslníci, do spolku mohl vstoupit každý, komu byla uvedená problematika blízká a kdo byl výborem přijat. Výše zápisného byla 1 zl., měsíční příspěvek se pohyboval mezi 30-40 kr.⁶⁴⁾ První spolkové místnosti měla jednota ve vyšší dívčí škole, v roce 1871 koupila polovinu domu č. 196/197 Josefa Peřiny, kde měla zároveň pronajatou hostinskou koncesi, v roce 1882 poté, co se Jednota divadelních ochotníků nepohodla s Riedlovými, získala do užívání jejich bývalé místnosti v domě „U zlatého orla“.⁶⁵⁾ V uvedeném časovém období se v čele spolku vystřídali 4 starostové, V. F. Červeného po jeho rezignaci v roce 1871 krátce vystřídal Václav Arelt, po něm nastoupil T. C. Weber (1871-1882), po jeho smrti byl předsedou zvolen Josef Novotný.

Beseda

Podnět k jejímu založení vyšel r. 1872 od skupiny hradeckých podnikatelů reprezentovaných V. F. Červeným, J. A. Komárkem, Dr. F. Srdínkem. Tito pánové vydali v listopadu 1872 svolání, ve kterém vybídli české a česky smýšlející obyvatelstvo Hradce Králové k založení české Besedy.⁶⁶⁾ Ve městě již spolek, který užíval tohoto označení existoval - tzv. měšťanská beseda vzniklá v r. 1848, zvaná též Čtenářský spolek nebo Kasino. Byla také původně založena s vlasteneckými úmysly; jelikož se ale neuzavírala německé společnosti, přeměnila se v utrakvistickou. Nová Beseda vznikla na valné hromadě konané v listopadu téhož roku a od předešlé se názorově zcela distancovala. Ve stanovách si za svůj účel vytyčila pěstovat společenský život a vzájemně se mezi sebou vzdělávat.⁶⁷⁾ Pořádala proto různé hudební a pěvecké večery, jejichž duchovním otcem byl Václav Styblík, sbormistr pěveckého spolku Slavjan, po něm se této aktivity chopil ředitel kůru chrámu sv. Ducha a skladatel Josef Nešvera,⁶⁸⁾ po jeho odchodu soudce

64) SOA HK, HK-ŽČJ, kart. č. 1, inv. č. 2.

65) SOA HK, HK-ŽČJ, kn. č. 1, inv. č. 9, srovnej též Tolman, J. V., viz pozn. č. 58, s. 19.

66) SOA HK, HK-Bes, kn. č. 2, inv. č. 2, srovnej též Tolman, J. V.: Čtyřicet let Besedy Královéhradecké, HK 1912, s. 3-4.

67) SOA HK, HK-Bes, kart. č. 1, inv. č. 22.

68) Josef Nešvera (1842-1914), předchůdce Wünschův, český skladatel a dirigent, vystudoval v Praze střední školu a učitelský ústav, soukromě studoval na varhanické škole klavír a varhany u Jos. Krejčího a skladbu u Fr. Blažka a Jos. Foerstra. V létech 1878-1884 působil jako ředitel kůru v Hradci Králové v chrámu sv. Ducha, poté odešel do Olomouce, kde po odchodu Křížkovského zastával funkci ředitele dómského kůru.

Kleiner; dále taneční zábavy, společné večeře a výlety do přírody. Pro potřeby členů odebírala Beseda velké množství časopisů a vedla spolkovou knihovnu.⁶⁹⁾ V roce 1877 byl založen tzv. vědecký klub,⁷⁰⁾ který pořádal naučné přednášky nejen pro členy spolku, ale i pro jejich hosty. Přednášeli zde převážně členové klubu, dále mnozí profesori hradeckých škol, zvány byly i osobnosti jako Dr. Emil Holub, prof. J. Durdík, Jaroslav Vrchlický a další. Svou hudební činností Beseda silně konkurovala Slavjanu, od konce 70. let si stále častěji troufala i na provedení oper nebo operet,⁷¹⁾ počet hudebních a pěveckých večerů také stoupal (v 80. letech se konalo až 5 večerů do roka), často byly pořádány i divadelní představení (převážně jednoaktovky nebo loutkové divadlo).⁷²⁾ Z výtěžků svých produkcí přispívala na dobročinné a národní účely: pravidelně podporovala chudé děti, Ústřední matici školskou, stala se zakládajícím členem sboru pro vystavění Národního divadla aj.⁷³⁾ Všechny tyto akce, které Beseda pravidelně pořádala a přátelské styky s většinou hradeckých spolků, přiváděly neustále nové členy.⁷⁴⁾ Díky tomu Besedě brzy nastaly problémy se spolkovými místnostmi. Nejprve si pronajala místnosti v domě u Opatrných (vedle biskupské rezidence), které ji ještě téhož roku přestaly vyhovovat a přestěhovala se do domu p. Köhlera (pozdější dům brí Peřinů). Zde vydržela jen do r. 1881, kdy se přestěhovala do domu Heřmanova, v r. 1884 si pronajala místnosti v domě p. Weinhengsta (blízko divadla), kde setrvala až do konce roku 1891, kdy získala prostory zaniknuvšího Čtenářského spolku v domě č. 89. Hradecká Beseda nepatřila ke spolkům, které se potýkaly s finančními nedostatky. Její široká členská základna a z toho plynoucí příjmy dovolovaly spolku pronajmout si odpovídající místnosti, které by dostačovaly spolkovým potřebám. Od 80. let Beseda sice propůjčovala místnosti ostatním

69) Dochoval se její katalog - SOA HK, HK-Bes, kn. č. 19, inv. č. 20.

70) SOA HK, HK-Bes, kn. č. 2, inv. č. 2, srovnej též Tolman, J. V., viz pozn. č. 66, s. 8.

71) Na oslavu stříbrné svatby císařského páru (27.4.1879) nastudovali členové Besedy Flotowovu operu „Stradella“, při otevření nového městského divadla (25. 3. a 30. 3. 1885) byla provedena Smetanova opera „Hubička“, jejíž pěvecké party obsadili z valné části členové Besedy, ve sboru vypomáhali studenti gymnázia, SOA HK, HK-Bes, kn. č. 2, 3, inv. č. 2, 3, kart. č. 1, inv. č. 23, dále také HK-GY, kn. č. 4, inv. č. 4, srovnej též Tolman, J. V., viz pozn. č. 66, s. 9, 13.

72) SOA HK, HK-Bes, kn. č. 2, inv. č. 2, srovnej též Tolman, J. V., viz pozn. č. 66.

73) SOA HK, HK-Bes, kart. č. 1, inv. č. 34.

74) Počet členů Besedy se v uvedeném časovém období pohyboval v rozmezí cca 180-200 členů, SOA HK, HK-Bes, kn. č. 2, 3, inv. č. 2, 3, kn. č. 15, inv. č. 15, srovnej též Tolman, J. V., viz pozn. č. 66.

hradeckým spolkům, např. Slavjanu, ochotníkům, Dobroslavu a dalším, ale sama byla často nucena při pořádání větších akcí si pronajmout prostory Čtenářského spolku (především sály). Tato skutečnost přivedla v r. 1883 členy k myšlence získat dům č. 89 pro své potřeby, jelikož ale rozejít se Čtenářského spolku nebylo v dané době reálné, byla založena 20-ti členná komise, která měla získat protředky na vystavění vlastního besedního domu⁷⁵⁾. Tento nápad ovšem nedošel uplatnění, neboť narazil na značné technické obtíže, převážně finanční.

Co se týče složení členské základny Besedy, bylo sice široké, ale rozhodně nemělo takový záběr, jako např. Sokol. Členy byli převážně vzdělání občané středních a vyšších vrstev⁷⁶⁾, mezi nimi i osobnosti jako např. L. J. Pospíšil, F. Ulrich, pozdější starosta Hradce Králové. V 80. letech byla Beseda neaktivnějším spolkem v Hradci Králové. Kromě již zmíněných akcí se účastnila v roce 1883 obecních voleb (sestavila kandidátku do všech 3 sborů), podílela se rovněž na slavnostech pořádaných městským zastupitelstvem; ve svých místnostech uvítala nejednu významnou osobnost, např. houslistu Františka Ondříčka, Emila Holuba, Jaroslava Vrchlického, Václava Vladivoje Tomka, v roce 1890 zapůjčila své prostory sjezdu českých lékařů.

Spolek pro podporu chudých studujících

Vznikl v r. 1876 z iniciativy vyučujících hradeckých středních škol Jana Květoslava Klumpara⁷⁷⁾, Dr. Fr. Hejzlara⁷⁸⁾, Bedřicha Spiesse⁷⁹⁾ a místodržícího rady Ludvíka Malowetze z Malowitz a Kosoře s cílem podporovat hodné a chudé studenty gymnázia, reálných škol a učitelského ústavu⁸⁰⁾. Podpora spočívala v příspěvcích žákům na byt, stravu nebo oděv, na školní potřeby, v případě nemoci jim byly hrazeny výlohy za léčení. Členem spolku se mohl stát kdokoli, jen druhy členství zde byly poněkud pozměněny; místo činných členů zde byli dobročinní, tj. ti, kteří dali chudému studentu aspoň jeden oběd denně, nebo zdarma byt po celý rok. Ostatní členství (zakládající, přispívající a čestné) zde bylo stejné⁸¹⁾.

75) Celá problematika popsána v protokolech schůzí, viz SOA HK, HK-Bes, kn. č. 2-4, inv. č. 2-4, srovnej též Tolman, J. V., viz pozn. č. 66, s. 12.

76) Což se odráželo i na výši měsíčních členských příspěvků (80 kr.) a zápisného (2 zl.), viz SOA HK, HK-Bes, kart. č. 1, inv. č. 34.

77) Jan Květoslav Klumpar, náměstek starosty, od r. 1867 ředitel c. k. gymnázia.

78) Dr. František Hejzlar - profesor gymnázia.

79) Bedřich Vilém Spiess - profesor na vyšších reálných školách.

80) SOA HK, HK-SPS, kn. č. 1, inv. č. 1, kart. č. 1, inv. č. 3.

81) Tamtéž.

Finance na podporu spolek získával z pravidelných příspěvků členů spolku, z různých darů a příspěvků, z žákovských sbírek a z výtěžků zábav a akademií spolkem pořádaných. Při těchto dobročinných koncertech často účinkovali některé hradecké spolky⁸²⁾ (Slavjan, Jednota divadelních ochotníků, Dobroslav, Filharmonický spolek aj.), největší měrou se však na podporování svých chudších kolegů podíleli studenti sami.⁸³⁾ Poněvadž podle spolkového zákona z roku 1867 se nesměli děti a nezletilí podílet na spolkovém životě, byl založen tento spolek, který tuto činnost formálně zaštitil. Veškeré příspěvky a výtěžky byly shromažďovány do fondu, odkud byly potom každoročně podle počtu žactva rozdělovány mezi jednotlivé ústavy.⁸⁴⁾ V průběhu roku byly ve prospěch spolkového fondu konány 2-3 koncerty, na kterých vystupovali studenti buď sami, nebo za spoluúčinkování některého ze zmíněných spolků, školní plesy, vycházky po přírodě, občas studenti sehráli i divadelní představení.⁸⁵⁾ Často účinkovali i mimo rámec spolku, převážně studenti gymnázia a učitelského ústavu, kteří pomáhali i při akcích pořádaných městským zastupitelstvem, nebo při větších koncertních vystoupeních.⁸⁶⁾

Dobroslav

Spolek akademiků Dobroslav byl založen v roce 1878 hradeckými studenty vysokých škol v Praze, z iniciativy studentů Antonína Kastnera a Libora Stefana, kteří o jeho založení usilovali už od r. 1876.⁸⁷⁾ Jeho cílem bylo podporovat snahy členů po všeobecném a vědeckém vzdělání, ale hlavně podporovat nemajetné kolegy na studiích nejprve formou stipendia, od r. 1882 po změně stanov formou měsíčních příspěvků, o které si bylo nutno zažádat.⁸⁸⁾ Finance na podporování získával spolek z valné části

82) SOA HK, HK-SPS, kn. č. 1, inv. č. 1, dále programy koncertů uložených v fondech jednotlivých spolků.

83) Na každé z uvedených středních škol působil pěvecký sbor, jehož prvotním úkolem bylo účinkovat při školních bohoslužbách, které byly pro žáky i učitele povinné. K zvláštním příležitostem (oslavy v císařské rodině, slavnostní Tedeum na konci šk. roku) často sbory nastudovaly některé obtížnější skladby, např. J. Haydna, F. Skuherského aj.; studenti gymnázia se v r. 1879 podíleli na provedení Flotowovy opery „Allesandro Stradella“ - viz pozn. č. 71, SOA HK, HK-GY, kn. č. 4, inv. č. 4, HK-UÚ, kn. č. 1, inv. č. 1.

84) SOA HK, HK-SPS, kn. č. 1, inv. č. 1, HK-GY, kn. č. 4, inv. č. 4, HK-UÚ, kn. č. 1, inv. č. 1.

85) SOA HK, HK-GY, kn. č. 4, inv. č. 4, HK-UÚ, kn. č. 1, inv. č. 1.

86) Viz pozn. č. 23.

87) SOA HK, HK-Dob, kn. č. 1, inv. č. 1.

88) Tamtéž, dále srovnej Almanach vydaný v upomínku 10 letého trvání Dobroslava, spolku akademiků z Hradce Králové a okolí, 1878-1888, HK 1888, s. 24.

pořádáním divadelních představení, tanečních a hudebních zábav, které díky pěveckému a smyčcovému kvartetu (vzniklo r. 1880) měly výbornou úroveň. Pouze malou část fondu tvořily členské příspěvky (nebyly nijak vysoké, zápisné činilo 30 kr., měsíční příspěvky 10 kr.). Ze získaných prostředků přispíval spolek i na dobročinné a národní účely (na znovuvystavení Národního divadla věnoval 215 zl., na hradecké divadlo, Ústřední matiči školskou apod.). Členskou základnu měl Dobroslav do značné míry omezenou - členem se mohl stát pouze student vysoké školy nebo školy jí úrovní odpovídající, z toho důvodu měl spolek jen členy čestné a činné.⁸⁹⁾ Pokus o rozšíření členské základny o členy přispívající nebyl místodržitelstvím r. 1882 povolen.

Přestože působil spolek v Hradci Králové pouze v době školních prázdnin (tj. převážně v letních měsících a v době vánoc), je jeho činnost poměrně bohatá. Každoročně pořádali 1-2 divadelní představení, z nichž stojí za zmínku Bozděchův „Baron Görtz“, úplně první představení, jímž se akademikové hradeckému obyvatelstvu presentovali, nebo Stroupežnického „Paní mincmistrová“ a „Zvíkovský rarášek“,⁹⁰⁾ provedené v létě a na podzim roku 1885. Velké úspěchy mělo u hradecké veřejnosti rovněž pěvecké kvarteto, které často vystupovalo i na akademiích pořádaných jinými spolky (např. s Besedou), nejen v Hradci, ale i v Praze. Pro své členy odebíral Dobroslav různé časopisy (např. Lumír, Akademické listy, Květ), založena byla také spolková knihovna,⁹¹⁾ která se pokaždé stěhovala se spolkem do místa jeho působiště: na prázdniny do Hradce Králové, ve školním roce byla k dispozici studentům v Praze. V prvních letech své činnosti se členové Dobroslava scházeli v Praze pravidelně 1x týdně, nejprve v hostinci „U modré štiky“, později „U šumavy“,⁹²⁾ kde byly většinou probírány spolkové záležitosti a probíhala čilá zábava. V únoru 1879 se objevila snaha zavést literární večery, ale tato myšlenka se nakonec neujala. Úspěšnější byl tzv. cyklus přednášek, který pořádal Dobroslav společně s Besedou a divadelními ochotníky (začal v r. 1884), v jehož rámci do Hradce zavítaly osobnosti⁹³⁾ jako Jaroslav Vrchlický (18.12.1886), Josef Durdík (25.9.1887) a dal-

89) SOA HK, HK-Dob, kart. č. 1, inv. č. 2.

90) SOA HK, HK-Dob, kart. č. 1, inv. č. 4, 5.

91) SOA HK, HK-Dob, kn. č. 1, inv. č. 1.

92) Almanach vydaný v upomínku 10 letého trvání Dobroslava, spolku akademiků z Hradce Králové a okolí, 1878 - 1888, HK 1888, s. 21.

93) SOA HK, HK-Dob, kn. č. 1, inv. č. 1, rovněž HK-Bes, kart. č. 1, inv. č. 23.

ší. Vzhledem k tomu, že měl spolek velkou fluktuaci členů⁹⁴⁾ (mohli jimi být pouze studenti), na jeho činnosti se to navenek nijak neprojevovalo. Dobroslav patřil v tomto období k neaktivnějším královéhradeckým spolkům.

Dobročinný komitét dam

Vznikl v r. 1883, jeho první předsedkyní se stala Terezie Collinová, manželka starosty, po její smrti (v r. 1884) Terezie Riesichová. Účelem spolku bylo opatrovat ošacení a jiné potřeby chovancům diecézního ústavu pro hluchoněmé (tzv. Rudolfinum, založené biskupem Haisem při příležitosti sňatku prince Rudolfa). Prostředky k tomuto byly získávány z příspěvků svých členů a podporovatelů, dobrovolnými dary nebo odkazy dobrodinců a z pořádání koncertů a divadelních představení ve prospěch spolkového účelu.⁹⁵⁾ Ve spolku působily téměř všechny manželky či dcery členů hradeckého zastupitelstva, podnikatelů, úředníků, ředitelů a dalších významných činitelů.⁹⁶⁾ Tento spolek nebyl svým charakterem přístupný širší veřejnosti, neboť dobročinnost byla vždy prestižní záležitostí vyšších kruhů. Faktická činnost spolku probíhala tak, že výbor komitétu požádal některý hradecký spolek⁹⁷⁾ (pěveckou jednotu Slavjan, Dobroslava, Jednotu divadelních ochotníků aj.), zda by neuspořádal koncert nebo divadelní představení ve prospěch jejich spolku.⁹⁸⁾ Členky doboročinného komitétu se na těchto představeních většinou vlastními silami nepodílely,⁹⁹⁾ jejich přínos byl především organizační.

Z uvedeného přehledu jasně vyplývá, že devět zde zmíněných spolků dokázalo zajistit obyvatelům Hradce Králové poměrně bohaté kulturní životí. Přestože se náplně činností jednotlivých spolků často překrývaly, ne-

94) Tomu odpovídá i počet předsedů Dobroslava, kteří se v jeho vedení vystřídali v průběhu 10 let: Pišta Balthasar - technik, Ant. Kastner - kandidát profesury, Libor Stefan - kandidát medicíny, Leopold Batěk - MUDr., Richard Šantrůček - technik, Otakar Klumpar - MUDr., Ladislav Klumpar - JUC., Št. Fišer - JUC., Ant. Urner MUC., Vojtěch Fišer - MUC., viz Almanach vydaný v upomínku 10 letého trvání Dobroslava, spolku akademiků z Hradce Králové a okolí, 1878-1888, HK 1888, s. 29.

95) SOA HK, HK-DKD, kart. č. 1, inv. č. 1.

96) SOA HK, HK-DKD, kart. č. 1, inv. č. 3.

97) Všechny spolky měly ve svých stanovách uvedeno, že finanční výtěžky ze své činnosti budou z části také věnovat na doboročinné účely, Dobročinný komitét dam jim tedy umožňoval, aby mohly naplnit i tento bod stanov.

98) Výtěžky z těchto akcí byly určeny pro Rudolfinum, spolkové potřeby byly hrazeny z členských příspěvků, SOA HK, HK-DKD, kart. č. 1, inv. č. 4.

99) S výjimkou úvodních proslovů, nebo jen tehdy, pokud byly členy právě účinkujícího spolku, SOA HK, HK-DKD, kart. č. 1, inv. č. 3.

docházelo zde k žádným konkurenčním bojům ani vzájemným šarvátkám. Důvody jsou hned dva: především téměř všechny tyto spolky (kromě utravkivistických spolků Kasina a Spolku vojenských vysloužilců) byly české, proto se potyčky národnostního charakteru skoro nevyskytovaly - ke dvěma výše zmíněným spolkům zaujímala většina jednot neutrální postoj,¹⁰⁰⁾ a kromě toho někteří Hradečané byli členy hned několika spolků najednou, ať už byly podobného zaměření, nebo zcela odlišného. Forma spolkového života se stala v 2. pol. 19. stol. součástí společenského života a otázkou cti každého občana bylo podílet se na něm v co největší míře. Převážná většina osob působila v jednom, nanejvýš ve dvou spolcích, ale našli se zde jedinci, kteří vyvíjeli činnost hned v několika spolcích najednou. Jmenujme zde opět Václava Františka Červeného, Ladislava Jana Pospíšila, Adolfa Preitenberga a Václava Styblíka. Tito pánové se zasloužili nejen o rozvoj mnoha hradeckých spolků, jejichž byli členy, ale i o „vzájemnost“ mezi jednotlivými jednotami, která nabývala v posledních desetiletích 19. stol. stále více na popularitě. Zajímavá je rovněž otázka účasti žen ve spolkovém životě. Podle zákona z r. 1867 měly ženy zakázáno angažovat se v politických spolcích, do ostatních měly povolen přístup pouze formální; mohly být přizvány k spolkovým zábavám. Jediná oblast, kde mohly ženy samostatně působit, byla dobročinnost.¹⁰¹⁾ Hradecká kulturní scéna by se ovšem bez ženské síly zdaleka neobešla. Vystupovaly v divadle, spoluúčinkovaly na koncertních akademiích, po roce 1881 vznikla ženská skupina i v pěveckém spolku Slavjan. Dobové kritiky hodnotí výkony hradeckých paní a slečen velmi příznivě, často v superlativech.

60.-80. léta 19. století byla pro rozvoj spolkového života v Hradci Králové příznivá. Mnohé spolky byly v této době na vrcholu své činnosti nebo procházely jedním ze svých neúspěšnějších období - Jednotě divadelních ochotníků se podařilo přimět městské zastupitelstvo k výstavbě divadla, Slavjan provedl své nejzdařilejší koncerty, Sokol si postavil novou tělocvičnu a založil Filharmonickou jednotu aj. Navíc rozhodnutí o zrušení pevnosti¹⁰²⁾ dávalo Hradci do budoucna nové možnosti rozvoje nejen v oblasti sociálně - politické, ale i kulturní, což ovšem již není předmětem této studie.

100) Ten se jim více či méně vyplatil, neboť např. Čtenářský spolek - Kasino byl svého času v Hradci jediný spolek, který vlastnil odpovídající místnosti, ve kterých se daly pořádat větší plesy a taneční zábavy.

101) V Hradci vznikl již v r. 1883 Dobročinný komitét dam, v r. 1888 se zde ustanovil Dámský odbor Ústřední matice školské - viz přehled v úvodu.

102) Prvním krokem bylo nařízení o zrušení pevnosti královéhradecké za částečného poboření hradeb z 18.7.1884, toto bylo stvrzeno až říšským zákonem o definitivním zrušení pevnosti z r. 1893.

PĚVECKÁ JEDNOTA „SLAVJAN“ v HRADCI KRÁLOVĚ
 PROVEDE
 V SOBOTU DNE 17. a V NEDĚLI DNE 18. DUBNA 1886
 V MĚSTSKÉM KLICPEROVĚ DIVADLE
 ZA OSOBNÍ PŘÍTomNOSTI
MISTRA ANTONÍNA DVOŘÁKA
 TĚHOŽ NEJNOVĚJŠÍ VELKÉ ORATORIUM:
„SVATEBNÍ KOŠILE“
 (BALADA NA SLOVA K. JAR. ERBENA)
 PRO SOLI, SMÍŠENÝ SBOR A ORKESTR.

— Skladbu provede přes 200 výkonných sil. —

Solové partie zpívají budou:

Soprán: paní **Emma Veselá** z Chrudimi.
 Tenor: pan **Ed. Krtička,**) komorní pěvec z Prahy.
 Bas: pan **Hugo Krtička,**)

Mimo to spolupůčinkují zdejší vojenské hudební kapely c. k. 18. a 74. řadového pluku, p. t. damský sbor „Slavjana“ jakož i pp. studující c. k. státního gymnasia, c. k. učitel. ústavu a c. k. vyšších reálných škol.

Začátek produkce: V sobotu dne 17. dubna o 8. hod. Konec o 10. hodině večer, v neděli dne 18. dubna o 4. hod. odp. (Konec o 6. hodině) (vzhledem k čteným přihlíškám z venkova, by P. T. obecenstvo mimohradecké večerními vaky odjetí mohli.)

— Otevření kasy vždy o hodinu dříve. —

CENY MÍST:

Lóže po 6 zl. Sedadla: křeslo zl. 1.50, sedadlo na balkoně zl. 1.50, v přizemí 1 zl., na galerii 50 kr.
 Lístky k stání: v parketu 50 kr., v přizemí 30 kr., na galerii 20 kr., lístek ku stání v přizemí pro c. k. vojsko od úřadovatel. dole u studující 20 kr., na galerii 10 kr.

Vstupenky a představení dostati lze již nyní v knihkupectví M. G. Solmána, jednatele „Slavjana“ dleci dostati lze i osobor sňlačbý o textem a všece před produkci u násy.

Poznomenání: P. T. obecenstvo se upozorňuje, aby lístky na sedadla v čas kubic opatření ráčilo, jakž přihlíškám v poslední době učiněným nebude lze vyhověti. Těz se upozorňuje na to, že do divadla bez lístku vstup dovolen nebude; nechtě tedy nikdo lístky s sebou vzíti neopomene.

Tisk L. Pospisila v Hradci Králové.

Plakát inzerující slavnostní královéhradeckou premiéru Dvořákova oratoria Svatební košile